

1.02
Prejeto 16. 5. 2011

UDK 323(497.4)"1987/1990"

Rosvita Pesek*

Ko opozicija prevzame pobudo, komunisti pa izgubijo oblast (1987–1990)

IZVLEČEK

Avtorica analizira odnos med obstoječo oblastjo in porajajočo se opozicijo oziroma alternativno od izida 57. številke Nove revije (februar 1987) do prvih svobodnih in demokratičnih volitev (april 1990). Dogodkov, ki so kazali na klasični rivalski odnos med oblastjo in opozicijo je bilo precej, od procesa proti četverici do pisanja dokumentov o tem, kaj Slovenci hočemo (deklaracije). Začetek pa so bila brez dvoma ustavna dopolnila k zvezni ustavi, ki so se jim je zoperstavili predvsem predstavniki kulturne. Alternativa, nato pa organizirana opozicija (strankarsko organizirana) je postala zakonit igralec na polju političnega šele jeseni 1989, ko je partija sestopila z oblasti, in je kljub v veliki meri neenakim pogojem v predvolilnem boju (mediji, finance, organiziranost) z odločnim zagovarjanjem slovenske samostojnosti demokratične volitve tudi dobila.

Ključne besede: Slovenija, politika, demokracija, demokratizacija, oblast, opozicija, politične stranke, Demos, volitve

ABSTRACT

WHEN OPPOSITION TAKES THE INITIATIVE AND COMMUNISTS FALL FROM POWER (1987–1990)

The author analyses the relations between the existing authorities and the nascent opposition or alternative since the release of 57th issue of Nova revija (February 1987) until the first free and democratic elections (April 1990). The events pointing at the classic rivalry between the authorities and opposition were plentiful, from the Trial against the Four to the writing of documents about what Slovenians wanted (declarations). However, without a doubt it all began with the constitutional amendments to the Federal Constitution, resisted especially by the representatives from the cultural circles. The alternative and then the organised opposition (organised as parties) only became a legitimate player in the political field in the autumn of 1989 when the Party descended from power. Despite what were considerably unequal conditions

* **Dr., asistentka z doktoratom, Repnje 44, 1217 Vodice; e-mail: rosvita.pesek@siol.net**

in the election campaign (media, financing, organisation), the alternative also won the democratic elections with its resolute arguments for the Slovenian independence.

Key words: Slovenia, politics, democracy, democratisation, authority, opposition, political parties, Demos, elections

Odnos med obstoječo partijsko oblastjo in porajajočo se (in pozneje formalizirano) opozicijo je večplasten in sega od skupnih nastopov s skorajda identičnimi stališči do popolnih zaostritev, ki so bile še najbolj opazne tik pred prvimi demokratičnimi volitvami leta 1990. Začeti ga je mogoče analizirati že v drugi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko se je napredna kulturniška in druga slovenska inteligenca odločila napisati prispevke o vzrokih za jugoslovansko krizo. Urednika Nove revije Niko Grafenauer in dr. Dimitrij Rupel sta k sodelovanju povabila številne strokovnjake in njihovi zapisi so postali pogumno disidentsko intelektualno dejanje¹ v nekdanjem jugoslovanskem političnem prostoru.

57. številka Nove revije

V začetku leta 1987 je izšla 57. številka Nove revije, prva idejna napoved slovenske »opozicije«, uradno imenovana Prispevki za slovenski nacionalni program. Napisalo jih je 16 avtorjev, z njimi pa so izjemno vznemirili slovensko in jugoslovansko partijo. V njih je na primer dr. Tine Hribar ugotavljal, da slovenska želja po samostojnosti ne plahni, dr. Tine Urbančič je pisal o slovenski nacionalni vojaški kastriranosti in skorajda okupiranosti od nacionalno tuje vojske, Jože Pučnik se je zavzel za spremembo sistema, saj obstoječi ogroža ljudi, in za odkrito demokratično razpravo, ki bo pripeljala do konkretnih predstav o spremembi državnopravnega položaja Slovenije v Jugoslaviji. Dr. Peter Jambrej je razmišljal o neodtujlivi, splošni in trajni pravici do samoodločbe slovenskega naroda, dr. France Bučar pa je ugotavljal, da če lahko narod samostojno odloča o povezavah z drugimi, lahko tako odloča tudi o prekinitvah teh povezav.²

Oblast se je odzvala ostro, glavni in odgovorni urednik Grafenauer in Rupel sta bila zamenjana, zvezni tožilec Bakić je ocenjeval, da so zapisi v 57. številki propagandne fraze fašistoidnega značaja, zvezni sekretar za ljudsko obrambo Branko Mamula pa je vse skupaj pripisal slovenskim nacionalistom in meščanski desnici.³

¹ Ampak, Zadeva 57, januar-februar 1994, Nova revija, 1994 (dalje Zadeva 57), str. 2, Niko Grafenauer, Sedemletnica.

² Nova revija, 1987, št. 57, Prispevki za slovenski nacionalni program.

³ Dnevnik, 7. 3. 1987, Zle namere enostranske razlage.

Veliko prahu in nasprotovanj je bilo tudi doma. Predsedstvo Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije (CK ZKS) je Prispevke ocenilo kot prinašalce izrazito nedemokratskih, nesamoupravnih in protijugoslovanskih stališč, zaznamovane še z nacionalno nestrpnostjo in potvarjanjem zgodovine. »Bo pa ZKS s svojo aktivnostjo in skupaj z vsemi socialističnimi silami storila vse, da se stališča nekaterih »piscev prispevkov za slovenski nacionalni program« in druga podobna stališča, ki niso skladna s programskimi načeli SZDL, ne bodo uveljavila v družbeni praksi.«⁴ Tina Tomlje je na seji Predsedstva republiške konference SZDL 27. februarja 1987 obljubljala, da bodo storili vse, da vprašanja s takšnimi političnimi poudarki, kot jih prinaša 57. številka Nove revije, ne bodo postala »naša osrednja vprašanja in da bomo delovne ljudi in občane pritegnili k reševanju temeljnih vprašanj današnjega časa.«⁵ Lidija Šentjunc je zaostрила vprašanje klevetanja NOB in se spraševala o odgovornosti avtorjev, ki so bili v stanju napisati take zgodovinske neresnice, zato je postavila moralno vprašanje. »S kakšno pravico izničujejo tovariši, ki so vse to napisali v Novi reviji, ko razvrednotijo celotno delo celih generacij živih in mrtvih tisočev in tisočev Slovencev, ki so se borili za to Jugoslavijo, in če hočete, tudi za to, da danes lahko to pišete in tako pišete?«⁶

Omenjeni odzivi kažejo, da je nastajajoča kulturniška, pravna in sociološka opozicija že leta 1987 – kljub neugodnim odzivom obstoječe partijske oblasti – prevzela v roke zastavo v umeščanju Slovenije ob ali zunaj Jugoslavije in jo – kot bomo ugotavljali v nadaljevanju – nosila vse do nastanka slovenske nacionalne države. Prvi miselni preboj je zastavila prav s Prispevki za slovenski nacionalni program.

Od zveznih ustavnih dopolnil k tezam za slovensko ustavo

Kmalu po izidu 57. številke Nove revije je zvezno predsedstvo v zvezno skupščino v Beogradu poslalo predlog za ustavna dopolnila, s tem pa so republike do srede marca dobile priložnost, da se o dopolnilih izrečejo. Dopolnila k zvezni ustavi so pomenila nov kamen nestrinjanja med kulturniško inteligenco in partijskimi strukturami. Med prvimi so se v Sloveniji oglasili v Društvu pisateljev in na javni tribuni pozvali slovensko skupščino, naj zvezna dopolnila zaradi unitarističnih teženj zavrne oz. naj pripravi referendum, na katerem bi se v Sloveniji izrekli za ali proti dopolnilom k zvezni ustavi. Nič od tega se ni zgodilo, zato je jeseni 1987 je predsednik Društva slovenskih pisateljev (DSP) Rudi Šeligo na srečanju članov društva na Štatenbergu že napovedal, da se bodo verjetno lotili oblikovanja lastnega ustavnega predloga oz. tez, ki naj bi jih demokratična ustava resnično vsebovala.

⁴ Delo, 27. 2. 1987, ZK je za dialog, ne za pogrom.

⁵ Zadeva 57, Tina Tomlje, str. 63.

⁶ Zadeva 57, Lidija Šentjunc, str. 71.

Teze za ustavo Republike Slovenije (imenovane tudi pisateljska ustava) so bile predstavljene na javni tribuni v Cankarjevem domu 25. aprila 1988. Na sam dan javne tribune je bila z ustavnimi tezami natiskana tudi posebna številka revije Časopisa za kritiko znanosti, ki sta ga urejala Igor Bavčar in Janez Janša. Kot sta v uvodu »Gradiva za slovensko ustavo«, ki vsebuje tudi omenjene teze, zapisala Dimitrij Rupel in Janez Menart, izhajajo iz predpostavke o dozorelosti slovenskega naroda, da sprejme svojo lastno ustavo, ne da bi bila derivat niti sovjetske niti jugoslovanske. Vztraja se pri načelu, naj Slovenija svoje notranje politične, zakonodajne, kulturne in druge zadeve ureja samostojno. Avtorji so med drugim zagovarjali tudi politični pluralizem, brez vnaprejšnje vodilne vloge katerekoli stranke (ZKS sploh nikjer ni bila omenjena), nacionalno suverenost, ločitev zakonodajne, sodne in izvršne oblasti ter družbene odnose postindustrijske oz. postmoderne družbe.⁷

Na Teze se je maja 1988 s širšo razpravo v organizaciji Sekcije za politični sistem Marksističnega centra CK ZKS odzvala tudi slovenska oblast. Kot piše dr. Tine Hribar, je bil glavni napad nanje usmerjen v to, da se osnutek ustave Republike Slovenije sploh ni več oziral na Jugoslavijo in da pisci niso upoštevali realnega položaja Slovencev v Jugoslaviji. Ali kot je v sklepnih besedah po referatih ocenjeval dr. Ciril Ribičič: »Današnja razprava je opozorila na nekatere temeljne slabosti ponujenih Tez, ki jim lahko očitamo svojevrstni izolacionizem oz. absolutiziranje narodnega ..., absolutiziranje načela delitve oblasti, proti-ideološko usmeritev, ki lahko postane temelj nove ideologije, zavzemanje za večstrankarstvo itd.«⁸

Slovenskemu partijskemu vodstvu pa po besedah Ribičiča⁹ niso težav povzročale le Teze za Ustavo Republike Slovenije, ki so pozabljale na socializem, družbeno lastnino, samoupravljanje, tradicije OF in Avnoji, na načela federativne ureditve, delegatski sistem in skupščinsko vladavino, pač pa tudi dopolnila k ustavi SFRJ. Najbolj težak zalogaj med vsemi dopolnila je zanje pomenilo vprašanje financiranja armade, ki se je začelo mimo zveznega proračuna. Kljub temu je slovenska skupščina zvezna dopolnila jeseni 1988 potrdila, Tone Pavček pa je v njej kot edini od 240 delegatov glasoval proti.

Nastanek prve politične zveze – Kmečke zveze

Ustanovni zbor Slovenske kmečke zveze (v nadaljevanju SKZ) in Zveze slovenske kmečke mladine (v nadaljevanju ZSKM) je bil v Unionski dvorani 12. maja 1988, na njem pa se je zbralo več kot 1500 udeležencev. V razglasu za ustanovitev zvez so v uvodu zapisali: »Oblast, ki nima ušes, da bi slišala, tudi nima glave, da bi

⁷ Delo, 26. 4. 1988, Boris Jež, Pisatelji predlagajo teze za novo ustavo.

⁸ Tine Hribar: Slovenci kot nacija, Soočanja s sodobniki. V: Enotnost, Ljubljana 1995, str. 114.

⁹ Delo, 13. 5. 1989, Boris Jež, Slovenska ustava med 19. in 21. stoletjem.

vladala. Zato pozivamo oblast, da si to zapomni, ker praksa kaže na izrazito slab spomin.«¹⁰ V petih urah zasedanja se je k besedi prijavilo več kot 30 razpravljavcev, med katerimi je po klenosti izstopal Ivan Oman, kmet iz Zminca pri Škofji Loki. »Socializem se je za kmeta sprevrgel v novo obliko fevdalizma, dobili smo novo obliko tlake, desetine in zapostavljanja kmetov,«¹¹ je nagovoril navzoče.

Kljub drugačnim zahtevam Socialistične zveze delovnega ljudstva (v nadaljevanju SZDL) katere del naj bi novi organizaciji glede na veljavno zakonodajo postali, sta se raje registrirali po dolgem postopku, značilnem za društva.¹²

Tudi novi predsednik Oman je takrat še pomirjujoče napovedoval, da bi bila nova politična stranka nesmisel, »kajti kmečkega prebivalstva je v Sloveniji le še kakih 10 % in pri najbolj liberalnih volitvah ne bi dobili več kot dva predstavnika v parlament«.¹³

Čez mesec dni je v daljšem intervjuju ponovil še enkrat: »Mi nismo politična stranka, ki bi se zavzemala za to, da bi prišla na oblast. To bi bil popoln nesmisel v industrijski družbi, kot je slovenska.«¹⁴ Glede Jugoslavije je dejal, da bi bilo škoda to našo ubogo federacijo razbijati, medtem ko se svet integrira. »Po moje je pametnejše, da uredimo med seboj račune. Stari rek: čisti računi, dobri prijatelji, je za Jugoslavijo po mojem rešitev, ter spoštovanje medsebojnih različnosti in veliko svobode.«¹⁵

V programu so prvo mesto namenjali položaju kmeta in razvoju kmetij, Jugoslavije ne omenjajo, pod zadnjo 21. programsko točko pa so zapisali, da si bodo prizadevali za služenje vojaškega roka v Sloveniji, skrajšanje vojaškega roka, vštetje vojaškega roka v delovno dobo ter skrčenje stroškov za obrambo.¹⁶ Kar zadeva vojaške pristojnosti, je opazno, da je SKZ kmalu po nastanku presešla okvire stanovske, torej kmečke organizacije, saj je posegala širše, tudi na zelo občutljiva polja skupnega življenja. Njen »sramežljivi« prihod na slovensko politično prizorišče lahko razumemo samo kot previdnost pri preizkušanju terena, saj je bilo strankarsko življenje v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni omejeno le na eno prevladujočo in edino dovoljeno oblastno organizacijo – Zvezo komunistov. Kot bomo ugotavljali v nadaljevanju, so še pol leta po nastanku Kmečke zveze aktualni oblastniki svarili, da strankarstvo ne prinaša nič dobrega in da ga ne bodo dovolili!

¹⁰ Televizijska dokumentacija (dalje TV DOK), d 133, Štefan Žižek, 12. 5. 1988.

¹¹ Večer, 14. 5. 1988, Bojan Tomažič, Nič več prositi, temveč zahtevati.

¹² Prav zaradi delovanja in registracije SKZ kot društva jim nekateri odrekajo status prve povojne demokratične stranke v Sloveniji. Več v polemiki Ivan Oman, Marjan Podobnik proti Aleksandru Zornu v glasilu SLS »Odmev«, št. 27, marec 2006, str. 7.

¹³ Dnevnik, 12. 5. 1988, Nada Mavrič, Kmetje svoje usode kovači!

¹⁴ Večer, 25. 6. 1988, Bojan Tomažič, Nismo v časih Matije Gubca.

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Božo Repe: Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije : del 2: Slovenci in federacija. Ljubljana 2003, dok. 29.

Komunisti za nestranskarstvo

Socialistična zveza delovnega ljudstva je kot najširša družbenopolitična organizacija v začetku leta 1989 organizirala razpravo o političnem pluralizmu. Sodelovalo je 33 razpravljavcev iz uradnih struktur in alternative. Na posvetu so bila mnenja močno deljena, saj so predstavniki oblasti še močno svarili pred strankarskim življenjem in poskušali najti kako drugo bolj ustrezno ime kot »stranke«, češ da ne prinašajo nič dobrega, medtem ko so nastopajoči iz alternative terjali demokratizacijo političnega življenja kot temeljno državljansko pravico. Razprava je tu in tam zajemala tudi aktualni odnos do slovenskega nacionalnega vprašanja.

Dr. Lev Kreft, vidni član ZKS, je dejal, da je nestranskarstvo orientacija komunistov in da bi se morali pogovarjati o političnih svoboščinah človeka, ne pa o strankarstvu.¹⁷

Tina Tomlje iz iste DPO je dejala, da za komuniste niso sprejemljivi tisti programi, ki se zapirajo, in tisti, ki zavračajo federalizem. »Za nas komuniste niso sprejemljivi programi, ki se zapirajo v nacionalne okvire in so nesposobni korespondirati s celotnim prostorom, v katerem živimo. Mi posegamo v jugoslovanski prostor in ne bi dovolili nobeni politični skupini, da bi svoj prostor, svoj kredo, oblikovala samo v okviru Slovenije.«¹⁸

Dušan Semolič iz SZDL je navajal, da so se v njegovi organizaciji opredelili za politični pluralizem, kar pa ni sinonim za večstrankarski sistem. »Ni dobro sejati iluzije, da večstrankarski sistem prinaša blagostanje ... Uvajanje strankarstva bi verjetno zaustavilo nekatere pozitivne procese v družbi, ki so vidni prav v ZKS ... Naj ene politične elite ne zamenja druga, zato je samoupravni socializem veliko skladnejši in racionalnejši kot strankarski pluralizem.«¹⁹

Mojca Drčar Murko takrat Delova dopisnica z Dunaja in članica RK SZDL, je poudarila, da skupine, stranke, zveze, niso bistvene za delovanje pluralnega demokratičnega sistema za prehod od monolitnega k pluralističnemu. Po njenem mnenju so ena od možnosti, vsekakor pa ne edina možnost. »Bistvo je v tem, da se likvidira vsakršni politični monopol.«²⁰

Francetu Tomšiču, voditelju Litostrojske stavke, se ni zdelo pomembno, ali se bodo nove organizacije imenovala zveze ali stranke. »Bistvo je, da mi ne delamo prav nobenih preprek za ta prehod iz enopartijskega sistema.«²¹ Glede socialdemokratov, ki so bili takrat v ustanavljanju in so se pripravljali na svoj prvi kongres, pa je povedal, da ne bodo vstopili v SZDL, dokler se ne spremenijo in odpravijo vsa privilegirana določila, ki dajejo določenim političnim skupinam privi-

¹⁷ Delo, 7. 1. 1989, Boris Jež, Branimir Nešović, Jana Taškar, Darja Verbič, Pravi cilj je politični vpliv posameznika, ne pa stranke.

¹⁸ TV DOK, vka 274, 6. 1. 1989.

¹⁹ Prav tam.

²⁰ Prav tam.

²¹ Prav tam.

legiran statut, kot tudi tista, »ki zahtevajo poenotenje stališč vseh članov, ker prečejujejo, da bi se alternativno mnenje prevajalo v politično odločanje.«²²

Dr. Franc Zagožen, drugi ključni mož Kmečke zveze, je menil, da je s strankarskim sistemom treba računati, čeprav ni idealen, njegov strankarski predsednik Ivan Oman pa: »Če hočemo vsem ljudem priznati enake politične pravice, je treba priznati pravico do političnega organiziranja in če se temu reče stranke, potem moramo ljudem priznati tudi pravico do ustanavljanja strank.«²³ Dodal je še, da je prepričan, da so Slovenci v glavnem socialistično usmerjeni, vendar bi temu, kar imamo danes, težko rekli socializem.

Dr. Dimitrij Rupel, ki je kmalu po tem srečanju postal prvi predsednik Slovenske demokratične zveze, je polemiziral s stališčem, da so se stranke v Jugoslaviji že politično kompromitirale. Ta argument ni čisto korekten, »ker v Jugoslaviji pravih strankarskih izkušenj nismo imeli oz. prekratek čas za definitivno sodbo. Prave generacije se z demokracijo sploh niso srečale, saj se je končala leta 1930.«²⁴ Zdelo se mu je, da ni prvo vprašanje oblika, temveč je prvo vprašanje vsebina. Kot se mu je tudi zdelo nekorektno vprašanje, ali gremo v večstrankarski sistem ali v kaj drugega. Pomembno je bilo, da gremo v demokracijo, zato je treba pustiti, da se bodo ljudje lahko začeli združevati.

Dr. Boštjan M. Zupančič, pravnik (najprej privrženec opozicije, tik pred volitvami pa je pristal pri prenoviteljih), je najprej s pravnega stališča ugotovil, da je logično, da svoboda govora vodi k svobodi tiska, ta pa k svobodi združevanja. »Svoboda govora je nesmiselna, če ne more voditi h kristalizaciji mnenj, po katerih se ljudje lahko združujejo.«²⁵

Mojmir Ocvirk iz Zveze socialistične mladine Slovenije (ZSMS) je podprl zamisel, naj se zveze, ki nastajajo, organizirajo tudi zunaj SZDL.

Razprava, ki se je odvijala v prostorih SZDL 6. januarja 1989, je šele konec leta 1989 žela formalne sadove. Takrat je bil namreč sprejet zakon o političnem združevanju, ki je zagotavljal svobodo političnega organiziranja in postavil pravzaprav tako blage pogoje za registracijo političnih organizacij, da jih je bilo čez slabi dve leti na Slovenskem že več kot sedemdeset. Dejansko pa sta v času te razprave dve najmočnejši zvezi, SDZ in SDZS, imeli že vse nared za ustanovitveni kongres v Cankarjevem domu.

Proces proti četverici

Proces proti četverici (Janezu Janši, Ivanu Borštnerju, Davidu Tasiču in Igorju Bavčarju) je med vsemi znanilci sprememb najbolj najedel partijsko oblast in jo hkrati v očeh Slovenk in Slovencev potiskal v vlogo, ko bi se morala jasneje opredeliti za slovenske interese, pa tega ni zmogla.

²² Prav tam.

²³ Prav tam.

²⁴ Prav tam.

²⁵ Prav tam.

V procesu proti četverici je vojaško sodišče sredi Ljubljane sodilo 3 civilistom, Janši, Tasiču in Zavrlu. Prva dva sta bila aretirana in sta na sojenje čakala v vojaškem zaporu. Sodišče je sodilo v srbohrvaškem jeziku, aretacije pa je izvedla slovenska Služba državne varnosti (SDV), ki je bila v pristojnosti slovenskega sekretarja za notranje zadeve Tomaža Ertla. Ivan Borštner, ki je odtujil tajno vojaško povelje in ga prinesel na tednik Mladina, je bil med četverico edini zaposlen v JLA.

Janšev prijatelj Igor Bavčar je tri dni po njegovi aretaciji ustanovil Odbor za varstvo pravic Janeza Janše in ga kmalu (6. junija) preimenoval v Odbor za varstvo človekovih pravic. V prvo sporočilo odbora za javnost je član kolegija Bojan Korsika zapisal, da se je z Janševo aretacijo začel proces, ki ima lahko katastrofalne politične posledice. Te ne zadevajo le zaupanja ljudi v oblast, marveč zadevajo prihodnost Slovenije in Jugoslavije.

Le nekaj dni po ustanovitvi Odbora je na seji Komiteja za SLO in DS predsednik predsedstva CK ZKS Milan Kučan dejal, da je v Odboru za varstvo človekovih pravic »precej aktivna skupina komunistov in zaenkrat ta skupina komunistov drži ta odbor. Ne do konca, ker absolutnega vpliva tam nima nihče, ampak v veliki meri so preprečili poskuse eskaliranja, kot so bili predlagani: štrajki, kulturni molk, povezovanje z delavci, izstopanje iz partije, vračanje knjižic itd.«²⁶ Slavko Soršak pa je na tej isti seji Komiteja 8. junija 1988 izjavil, da je Janša nekaj let napadal JLA in da je najbolj opazen pisec teh sestavkov in tudi edini imensko navajan v teh analizah. »V Slovenski javnosti se ve, da je Janša kandidat za predsednika mladine in to z alternativnim programom. Tudi sicer se ve, da Janša sodi v krog zelo ostrih kritikov Zveze komunistov in je zastopnik večstrankarskega političnega sistema. To je sam več ali manj jasno napisal.«²⁷

Omenjeni sestanek nakazuje na to, da aktualna oblast v Odboru ni videla zaveznika v svojih prizadevanjih, ki jih je želela uveljaviti v Beogradu in v JLA, pač pa prej kot nasprotnika na domačem terenu, čigar delo je treba nadzorovati. Zato je vprašanje, ali je bil resničen vtis, ki so ga poskušali t. i. reformni komunisti vsiliti Odboru in javnosti, da so se namreč nekateri vidni komunisti pridruževali pogledom Odbora in se z njimi v veliki meri strinjali.

Dr. Slavoj Žižek, udeleženec delegacije, ki je bila pri Kučanu, je 10. junija 1988 na sestanku Odbora poročal, kakšen je bil izid obiskov njihovih delegacij pri uradni oblasti. Na sestanku z Milanom Kučanom naj bi ta povedal, da so cilji Odbora celo enaki kot cilji izjave, ki jo je sprejelo predsedstvo CK ZKS. »Ko smo bili pri tovarišu Kučanu, nam je – kot se med komunisti spodobi – pojasnil celo t. i. ozadje. Ko smo ga vprašali, zakaj ne ukrepa odločneje, je odgovoril: »Težko je skakati visoko v zrak, če imaš noge na pesku,«²⁸ je povedal Žižek.

²⁶ Janez Janša, Ivan Borštner, David Tasič: 8 let pozneje. Ljubljana 1996, str. 98; Magnetogram seje Komiteja za SLO in DS SR Slovenije z dne 8. 6. 1988.

²⁷ Prav tam, str. 93.

²⁸ Ali H. Žerdin: Generali brez kape. Ljubljana 1979 (dalje Žerdin, Generali brez kape), str. 124.

Prvo večje zborovanje, ki ga je pripravil Odbor (če zanemarimo zborovanje na Roški na dan izpustitve trojice in zavora), je bilo na Kongresnem trgu v Ljubljani 21. junija 1988. Kulturni miting so poleg Odbora organizirali Škuc forum, RK ZSMS in UK ZSMS pod geslom »Za svobodo, pravno varnost, človekove pravice – za Janeza, Ivana, Davida za nas vse!« Od tega zborovanja koraki nazaj, po mnenju predsednika Igorja Bavčarja, niso bili več mogoči. V nagovoru je Bavčar množici povedal, da imajo zbranih več kot 35 tisoč podpisov in skoraj 400 pristopnih izjav podjetij, sindikalnih, mladinskih organizacij in društev.²⁹ Pridružila se jim je tudi skupina, ki je nastala 8. junija zvečer in se je poimenovala Komunisti za demokracijo, katere jedro so sestavljale osnovne organizacije ZK Inštituta za sociologijo in komunisti iz Mladinske knjige, ki so podpirali prizadevanja Odbora in celo predlagali, naj Odbor podpre tudi samo vodstvo ZKS. Zahtevali pa so tudi, »naj se ugotovi odgovornost komunistov, ki so s sodelovanjem pri postopku škodili ugledu ZK kot demokratično usmerjene sile.«³⁰ Jeseni 1988 je zaradi procesa proti četverici ZKS zapustilo več kot 70 vidnih levih intelektualcev.³¹

Ne nazadnje je bilo tudi vprašanje prestajanja kazni za četverico vprašanje za slovenske, ne zvezne oblasti. Dvakrat, ko bi morala četverica v zapor, sta bili organizirani še dve veliki zborovanji. Prvo 21. novembra 1988, ko je bil na predlog Odbora njihov odhod v zapor preložen, je pod dežniki in ob močnem sneženju na Trgu revolucije (pozneje Trg republike) potekalo zborovanje za človekove pravice, suverenost slovenskega naroda in ustavni referendum. Na njem je predsednik prve stanovsko politične zveze, Slovenske kmečke zveze (SKZ), Ivan Oman pozival, da potrebujemo samo svobodne demokratične volitve. »Kajti samo ljudstvo je nosilec suverenosti in to suvereno ljudstvo mora imeti možnost, da jo uresničuje in uporablja.«³² Janez Janša pa je takrat dejal, da se bo pravna država začela tedaj, »ko se bodo na zatožni klopi znašli tisti, ki so odgovorni za ljubljanski proces.«³³

Drugo zborovanje je – na Trgu osvoboditve s sklicem javne seje omogočil ZSMS. Ljubljanska Socialistična zveza delovnega ljudstva (ena od 5 t. i. monopolnih družbenopolitičnih organizacij in bi morala biti po svojem značaju najširša in najbolj odprta) – vodil jo je Jože Osterman – je namreč prepovedala za 8. maj 1989 napovedani shod,³⁴ ker jih je po Ostermanovih besedah formalno motilo to, da bi bilo zborovanje na prostem (preseliti so ga hoteli v Cankarjev dom), predvsem pa niso želeli uveljavljati dvojnih meril: enih za Šolovićeve mitinge po Srbiji

²⁹ Jeseni 1988 je odbor štel že 100.000 posameznikov in več kot 1000 različnih organizacij. Ladislav Lesar: Bojan Korsika, Povabljeni ste na kavo, Scenarij z dvema napakama, V: Nedeljski dnevnik, 14. 8. 1988.

³⁰ Žerdin, Generali brez kape, str. 104.

³¹ Božo Repe: Jutri je nov dan : Slovenci in razpad Jugoslavije. Ljubljana 2002 (dalje Repe, Jutri je nov dan), str. 121. Sicer pa je leta 1988 ZKS zapustilo 9000 članov, na novo so jih sprejeli pa le 316 (prav tam, str. 123).

³² TV DOK, d 431, 21. 11. 1988.

³³ Prav tam.

³⁴ Delo, Sobotna priloga, 13. 5. 1989, Janko Lorenci, Kot po navadi se nebo nad nami ni podrló.

in drugih za domače. Njegovo temeljno izhodišče pa je bilo, da mitingi razdvajajo Jugoslavijo in so kontraproduktivni.

Na javni seji ZSMS je tako pesnik Tone Pavček prebral znamenito Majniško deklaracijo, ki je pomenila novo pomembno ločnico med opozicijo in uradno politiko. Slednja je v nadaljevanju oblikovala Temeljno listino Slovenije. Kot zanimivost dodajam še to, da ZSMS Majniške deklaracije, ki je bila prebrana na »njegovi javni seji«, ni podpisal.

Kratka epizoda enotnosti v Cankarjevem domu

Majniška deklaracija in Temeljna listina Slovenije sta nastali kot odgovor na vprašanje: »Kaj Slovenci kot narod sploh hočemo?« Vprašanje je bilo zastavljeno potem, ko sta nastajajoča opozicija (alternativa) in slovenska uradna oblast skupaj izpeljali zborovanje v Cankarjevem domu v podporo kosovskim rudarjem. Srbija je namreč stopnjevala pritisk na Kosovo, diferenciacija se je nadaljevala in separatistično usmerjeni partijski kadri med Albanci so se morali ločiti od tistih, ki so dokazovali, da so projugoslovansko orientirani. Po zrušenju vodilnih kosovskih politikov je pokrajina padla v splošno stavko, v rudniške jame v Starem trgu pri Mitrovici pa se je zaprlo okoli 1000 rudarjev, ki so gladovno stavkali in 183 ur niso prišli ven.

Tako je 27. februarja 1989 v Cankarjevem domu v Ljubljani prišlo do skupnega zborovanja uradnih oblasti in nastajajoče opozicije v podporo rudarjem in proti policijski diktaturi in kršenju človekovih pravic na Kosovu. Potem ko so v Srbiji objavili posnetek solidarnostnega zbora v Cankarjevem domu, so se pred beograjsko skupščino začeli zbirati demonstranti in zahtevali priprtje Azema Vlasija. Prisluhnil jim je Milošević z besedami: »Želim da vam kažem, ne čujem dobro, ne čujem dobro, ali želim da vam odgovorim na ono što tražite. Uskoro će biti objavljena sva imena. I želim da vam kažem, da će oni koju su se poslužili ljudima, da manipulišu radi ostvarjenja političkih ciljeva protiv Jugoslavije biti kažnjeni i biti uhapšeni.«³⁵ /Povem vam, ne slišim vas dobro, vendar vam bom odgovoril na to, kar zahtevate. Kmalu bodo objavljena vsa imena. In povem vam, da bodo tisti, ki so izkoristili ljudi za manipuliranje s političnimi cilji proti Jugoslaviji, priptri in kaznovani. Prevod R. P./

V začetku marca 1989 je predsednik SZDL Jože Smole sklical posvet vseh organizacij, ki so bile v Cankarjevem domu in so se podpisale pod izjavo »Proti uvedbi izrednega stanja, za mir in sožitje na Kosovu«. Dogovorili naj bi se o skupni izjavi, ki bi povedala, v kakšni državi Slovenci hočemo oziroma nočemo živeti.³⁶ Okostje

³⁵ Jože Možina: Dosje Slobodan Milošević, 1999.

³⁶ Dr. Rupel je neki spomladanski sestanek na SZDL, potem ko so bile SDZS, SDZ in SKZ že ustanovljene, opisal takole: »Takrat je bila konferenca SZDL in Oman ali Tomšič in jaz smo bili edini redko posejani cvetovi med vso tisto komunistično večino. In tam sem rekel – in se sam zgrozil nad svojo predrznostjo – da bi se s SZDL zmenili tako, da bi imela partija oz. vodilna politika 51, opozicija pa 49 odstotkov sedežev. Nakar so se strašno norčevali iz mene. Smole pa je rekel: The proof

prvega osnutka dokumenta, ki je bil 27. marca odposlan članom koordinacije za morebitne pripombe, je pripravil Miloš Mikeln. 28. marca zjutraj pa je dr. Rupel poslal nov osnutek Slovenske deklaracije '89, ki ga je pripravil Izvršni odbor SDZ, in predlagal, da ga pošljejo v presojanje skupaj z zadnjim osnutkom delovne skupine. Šesta in obenem zadnja seja koordinacije je bila 24. aprila, po tem datumu se ni več sestala, do sredine maja pa naj bi člani imeli možnosti za morebitna dopolnila in predloge. Konec maja naj bi po predvidevanjih SZDL predstavili usklajeno besedilo deklaracije. Alternativa se je po izjavah dr. Dimitrija Rupla tudi zato, ker glavni partnerji v koordinaciji do srede aprila o njenem osnutku sploh niso razpravljali in ker je ves mesec ležal po predalih,³⁷ odločila, da gre v javnost s svojim dokumentom, ki ga poznamo pod imenom Majniška³⁸ deklaracija.

Majniška deklaracija

Majniška deklaracija je vsebinsko v veliki meri povzemala Teze za ustavo Republike Slovenije, bila je kratka, jasna in udarna. Dr. France Bučar,³⁹ eden od njenih piscev, je večkrat javno neskomno in upravičeno poudaril, da gre za najbolj čist in eksakten dokument, ki je bil kadar koli napisan na temo slovenske države. V njem so podpisniki listine izjavljali in sporočali:

1. da hočemo živeti v suvereni državi slovenskega naroda;
2. kot suverena država bomo samostojno odločali o povezavah z južnoslovanskimi in drugimi narodi v okviru prenovljene Evrope;
3. glede na zgodovinsko prizadevanje slovenskega naroda za politično samostojnost je slovenska država lahko utemeljena le na:
 - spoštovanju človekovih pravic in svoboščin, demokraciji, ki vključuje politični pluralizem,
 - družbeni ureditvi, ki bo zagotavljala duhovno in gmotno blaginjo v skladu z naravnimi danostmi in v skladu s človeškimi zmožnostmi državljanov Slovenije ...⁴⁰

of the pudding is in the eating. No, je torej rekel, boste že videli, ko boste prišli na volitve. Takrat so mi povedali, da so mu svetovalci rekli, da bo SZDL na volitvah dobila 80%!«. Janko Lorenci: Dimitrij Rupel, Sodobniki. Ljubljana 1990, str. 105, 106.

³⁷ Delo, 10. 5. 1989, Marko Pečauer, Darja Verbič, Alternativa je svojo deklaracijo predstavila, uradna politika še čaka.

³⁸ Med zgodovinske dokumente sodi še ena Majniška deklaracija (30. 5. 1917), v kateri so se slovenski zastopniki solidarno pridružili državnopravni deklaraciji Jugoslovanskega kluba in v njej podprli združenje Slovencev, Hrvatov in Srbov v samostojni, na načelu samoodločbe narodov zgrajeni jugoslovanski državi pod žezlom habsburške dinastije.

³⁹ Glede avtorstva Majniške deklaracije so navedbe različne. Sestavila naj bi jo skupinica, katere jedro sta sestavljala France Bučar in Dimitrij Rupel, z njima pa še Venio Taufer, dr. Hubert Požarnik in dr. Ivo Urbančič. Rupel navaja, da so besedilo napisali v njegovi pisarni na FSPN in da je bil navzoč tudi Janez Janša.

⁴⁰ Delo, 10. 5. 1989, Majniška deklaracija 1989.

Pod majniško deklaracijo, objavljeno v Delu 10. maja 1989, so se podpisali: DSP, SDZ, SKZ, SKSG⁴¹, SDZS. V poznejših različicah se kot podpisnici pojavljata tudi UK ZSMS Ljubljana in Društvo skladateljev Slovenije.

Temeljna listina Slovenije

Ne glede na objavljeno Majniško deklaracijo je delovna skupina koordinacije z delom nadaljevala in 22. junija 1989 dokončala Temeljno listino Slovenije. Za dokončnega je obveljal sedmi osnutek, peti osnutek pa je bil že konec maja objavljen v dnevnem časopisju. Pomembnejše vsebinske razlike so bile dodane na koncu, kot recimo besedna zveza »samoupravni socializem«.

V Temeljni listini Slovenije torej njeni podpisniki izjavljajo in sporočajo:

»1. Hočemo živeti v demokratični državi suverenega slovenskega naroda in vseh državljanov Slovenije, utemeljeni na človekovih pravicah in državljanskih svobostih. V njej si zagotovimo: vladavino dela, prava in samostojnosti civilne družbe; svobodo združevanja in politični pluralizem; demokratične volitve; enakopravnost vseh manjšin; svobodo vseh oblik z naravnimi omejitvami uravnovešenega gospodarskega razvoja; povezanost z Evropo in svetom.

2. Živeli bomo samo v taki Jugoslaviji, v kateri bo zagotovljena suverenost kot trajna in neodtujljiva pravica do samoodločbe narodov, enakopravnost vseh narodnosti in manjšin, ki bo spoštovala in varovala različnost vseh, kjer bomo življenjsko pomembne skupne zadeve urejali po načelu soglasja, in samo v takem samoupravnem socializmu, kjer bodo zahteve te listine v celoti upoštevane.

3. Nočemo živeti v takšni državni skupnosti, kjer ni zagotovljeno spoštovanje ustave in zakonov in s tem človekovih in narodnostnih pravic, kjer bi bili podvrženi političnemu monopolu ali nacionalni nadvladi, gospodarskemu izkoriščanju ali drugim vsiljenim oblikam političnega, gospodarskega in kulturnega življenja ... «⁴²

Temeljno listino Slovenije je ljudem ponudila v podpisovanje obstoječa slovenska oblast, torej ZKS, ZSS (Zveza sindikatov Slovenije), ZZB NOV in SZDL.

Ciril Ribičiču, ki je kmalu zatem sprejel predsedovanje ZKS, se je zdelo, da ni nič narobe, če se v Temeljni listini Slovenije brani tisti del obstoječe ustavne ureditve, ki opredeljuje odgovornost republik za lastno usodo in skupen razvoj jugoslovanske federacije.⁴³

⁴¹ Podpis s strani Slovenskega krščankosocialnega gibanja naj bi nekdo dal nepooblaščen, saj so se dogovorili, da Majniške deklaracije ne podprejo, kar je še dodatno vplivalo na trenja znotraj gibanja in odstop predsednika Petra Kovačiča - Peršina.

⁴² Božo Repe: Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, I. del: Opozicija in oblast. Ljubljana 2002, dok. 39.

⁴³ Delo, Sobotna priloga, 8. 7. 1989, Dr. Ciril Ribičič, Zakaj sem podpisal temeljno listino Slovenije 1989?.

Spomenka Hribar, najbolj prepoznavna opozicijska političarka iz Slovenske demokratske zveze (SDZ), pa je ugotavljala, da so v Temeljni listini Slovenije zakrite temeljne kategorije realsocializma, in se spraševala, ali ni morebiti »Temeljna listina – ponovitev »Dolomitske izjave«. ⁴⁴

Isti dan kot prvi dve pismi pa je bila v Delu objavljena tudi izjava »SDZ nasprotuje Temeljni listini Slovenije«. V SDZ-jevi analizi piše, da se Majniška deklaracija od Temeljne listine Slovenije razlikuje po zavzemanju za suvereno državo slovenskega naroda, vprašanje povezave pa pušča odločitvi take suverene države, medtem ko se Temeljna listina Slovenije zavzema, da Slovenija še naprej ostane v Jugoslaviji pod pogoji, ki so pisani tako na splošno, da ni mogoče preizkusiti njihove izpolnitve, usmerjena pa je le na kratkoročno nasprotovanje agresivni politiki srbskega in nekaterih drugih vodstev v Jugoslaviji, sicer pa se zavzema za sedanjo družbeno ureditev. ⁴⁵

Leto 1989 – leto razcveta opozicijskih zvez

Osem mesecev po uspešnem življenju Slovenske kmečke zveze je nastala nova politična zveza Slovenska demokratska zveza. Tudi sicer je leto 1989 bogato posejano z nastankom številnih novih zvez, ki so se kasneje preoblikovale v stranke. Med njimi so bile tudi take, ki se na prvih demokratičnih volitvah aprila 1990 niso prebile v republiško skupščino. Tudi Slovenska demokratska zveza je s svojo ustanovitvijo 11. januarja 1989 na zboru v Cankarjevem domu napovedala, da si bo z vsemi močmi prizadevala, da slovenski narod uresniči svojo zgodovinsko težnjo po politični samostojnosti in si ustvari lastno suvereno državo. Prvi predsednik SDZ je postal dr. Dimitrij Rupel, v Izvršni odbor pa so bili izvoljeni še Janez Janša, Ivan Oman, Venko Taufer, dr. Alojz Križman, dr. Hubert Požarnik, dr. Tomaž Pisanski, dr. Boštjan M. Zupančič in Samo Resnik.

Mesec dni pozneje je ustanovitev zveze končno uspela tudi socialdemokratom, ki so imeli svoje korenine v delavski stavki v Litostroju. Že decembra 1987 je ob litostrojski t. i. prekinitvi dela takrat petdesetletni inženir strojništva France Tomšič napovedal, da ustanavljajo »Iniciativni odbor Socialdemokratske zveze Slovenije, ki bo deloval kot avtonomna politična organizacija, kot opozicija Zvezi komunistov, lahko tudi v okviru SZDL, vendar z enako avtonomijo kot drugi. ⁴⁶ Vendar se je proces ustanavljanja nove zveze, ki ga je vodila predvsem tehnična inteligenca, končal šele čez dobro leto dni. Le dva dni pred napovedanim kongresom socialdemokratov, ki naj bi potekal 16. februarja 1989 v Cankarjevem domu, je mestni sekretariat za notranje zadeve sporočil, da bodo ustanovitev preprečili, če se zveza ne bo vključila v Socialistično zvezo delovnega ljudstva. Vodstvo stranke je takrat

⁴⁴ Delo, Sobotna priloga, 8. 7. 1989, Spomenka Hribar, Temeljna listina – ponovitev Dolomitske izjave?

⁴⁵ Delo, 8. 7. 1989, SDZ nasprotuje Temeljni listini Slovenije.

⁴⁶ TV DOK, Rosvita Pesek: Dosje, Demo(s)kracija, 2000.

pod pogojem, da ohranijo enakopravnost in avtonomijo, v to privolilo, na kongresu pa so zborovalci izglasovali, da z vstopom v SZDL ne bo nič. Zanimivo je, da sta socialdemokrate pozdravila tudi vidna člana obstoječe oblasti, komunist Peter Bekeš, ki je izrazil pričakovanje, da bodo dobro sodelovali, in predstavnica socialistične zveze Darja Lavtižar Bebler, ki je ugotovila, da so politični cilji socialdemokratov precej podobni ciljem njene zveze, zato jim ne bo težko najti skupnih pogledov in zaznamovati skupnih akcij.⁴⁷ Za predsednika zveze je bil štirinajst dni pozneje izvoljen France Tomšič, podpredsednika pa sta postala dr. Katja Boh in Andrej Magajna. Kmalu po nastanku so se v SDZS javno odzvali na obtožbe iz Beograda, predvsem iz predsedstva SFRJ in predsedstva borčevske organizacije iz Črne gore, ki sta trdili, da so novonastale zveze nezakonite in neustavne. Socialdemokrati so trdili, da v Sloveniji razvijamo politični pluralizem z demokratičnimi političnimi organizacijami, medtem ko v drugih okoljih razvijajo demokracijo mitingov. Citirali so tudi slovensko javnomnenjsko anketo, po kateri je 71% anketiranih podpiralo ustanavljanje novih političnih organizacij, le 6% pa jim je nasprotovalo.⁴⁸

Po socialdemokrati so se kot tretji ustanovili duhovni nasledniki krščanskih socialistov, Slovensko krščansko socialno gibanje (SKSG). Predsednik je postal Peter Kovačič Peršin, ki je menil, da ni v duhu krščanskega gibanja, da bi se organiziralo klasično strankarsko. SKGS je tako izgubil več kot pol leta, dokler ni novembra vajeti gibanja prevzel Lojze Peterle, gibanje pa se je na predlog Mladena A. Švarca preimenovalo v Slovenske krščanske demokrate (SKD). Podpredsednik SKD je postal Franc Miklavčič, glavni tajnik je bil Peter Reberc, sedež stranke pa kar na domu Lojzeta Peterleta.⁴⁹ Kljub zapozneli opredelitvi za strankarstvo je bil SKD med prvimi tremi ustanovitelji Demosa in s tem v njegovem ožjem jedru.

11. junija 1989 so v športno-rekreacijskem parku Mostec v Ljubljani nastali tudi Zeleni Slovenije. V svojem programu se niso dotikali nacionalnega vprašanja in slovensko-jugoslovanskih odnosov. Predsednik Izvršnega odbora stranke dr. Dušan Plut pa je v nagovoru zbranim v Mostecu poudaril, da kljub trenutnim hudim nacionalnim pretresom v Jugoslaviji iščejo prvine sodelovanja ob upoštevanju različnosti, narodne suverenosti in neugasnjene pravice vsakega naroda do samoodločbe in morebitne osamosvojitve.⁵⁰ Podpredsednika stranke sta postala Vane Gošnik in Mauricijo Olenik. Olenik je le nekaj dni zatem, ko so Zeleni Slovenije vstopili v Demos, znotraj ZKS ustanovil svojo Državljansko zeleno listo in s tem med zeleno orientirane volivce na prvih volitvah vnesel kar nekaj zmede. No, ZS pa je Olenikova lista odnesla tudi nekaj glasov, čeprav je bil uspeh ZS tudi brez teh

⁴⁷ TV DOK, d 186.

⁴⁸ Delo, 22. 3. 1989, Predsedstvo SDZS, Politične organizacije niso neustavne.

⁴⁹ Andrej Vovko: Slovenski krščanski demokrati (SKD). V: Časopis za zgodovino in narodopisje, 2001, št. 3–4 (Demosov zbornik), str. 388.

⁵⁰ Delo, 12. 6. 1989, Gregor Pucelj, Zeleni bodo delovali tudi za mir v svetu.

glasov v Evropi prava posebnost. Tako visoke volilne podpore zelene stranke po Evropi do takrat niso poznale.

Podobna zgodba kot z okoljevarstveniki se je s cepitvijo določene socialne skupine skorajda sočasno dogajala tudi s slovenskimi obrtniki, ki so ustanovili svojo stranko, kmalu pa sta iz nje izšli dve: Slovensko obrtniško podjetniška stranka (SOPS), ki jo je vodil Rado Bergant, podpredsednik pa je postal Emil Kandrič. Druga pa je bila Slovenska obrtniška stranka, katere predsednik je postal Franc Golija, ki je ugotavljal, da je do polarizacije prišlo predvsem zaradi vprašanja, ali naj obrtniška stranka sodeluje z opozicijsko koalicijo Demos ali ne. Tako je Slovenska obrtniška stranka v začetku februarja 1990 s tajnim glasovanjem v Kranju odločila, da se bodo povezali z Demosom, vztrajali pa pri lastnem programu in samostojnih kandidatnih listah.⁵¹ V časopisnih polemikah okoli vstopanja v Demos pa je predsednik SOS-a Golija že kmalu ugotavljal, da vzporedno ustanavljanje nove stranke koristi vsem drugim, samo obrtnikom in podjetnikom ne, zagotovo pa škodi celotnemu slovenskemu narodu.⁵² Konkurenčni SOPS se na prvih volitvah ni prebil prek skupščinskega praga.

Demos

Konec novembra je na kmetiji Ivana Omana v Zmincu pri Škofji Loki po nekajtedenskih pogovorih in dogovorih nastal Demos – Demokratična opozicija Slovenije. Njeno jedro so sestavljali socialdemokrati (SDZS), demokrati (SDZ) in krščanski demokrati (SKD), medtem ko so v kmečki zvezi (SKZ) oklevali in svoj odnos do Demosa spremenili šele v začetku leta 1990, ko so nekateri vidni člani zagrozili, da bodo stranko zapustili, če se ta ne bo odločila za Demos. V začetku leta 1990 so se jim pridružili tudi Zeleni Slovenije (ZS) in nazadnje še obrtniška stranka (SOS). Predsednik Demosa je bil dr. Jože Pučnik, ki je le malo pred nastankom opozicijske koalicije od Franceta Tomšiča prevzel tudi vajeti socialdemokratske zveze. Podpredsednika Demosa sta postala Lojze Peterle in Dimitrij Rupel. Ko so se v začetku decembra prvič predstavili na tiskovni konferenci v klubu Društva slovenskih pisateljev, je dr. Jože Pučnik novinarje obvestil, da je namen Demosa prevzeti odgovornost za slovensko državo. Taka drzna napoved je med navzočimi povzročila smeh in kot je pozneje ocenil Pučnik, so novinarji verjetno podvomili v zdravo pamet Demosovih veljakov.⁵³ V programu je Demos v prvi točki govoril o odnosu do preteklosti in o mirnem prehodu iz totalitarizma v demokratično družbo. V drugi točki pa je zapisal, da si bo prizadeval za suvereno državo slovenskega naroda, samostojno ali v konfederaciji z drugimi državami. O notranji ureditvi Sloveniji in njenih zunanjih povezavah pa se bodo odločali dr-

⁵¹ Večer, 12. 2. 1990, Franc Golija, Z Demosom ali proti njemu!

⁵² Prav tam.

⁵³ Dr. Jože Pučnik: Politične priprave na osamosvojitvev, Pričevanja in analize, ZZDS, maj 2002, str. 93.

žavljani Slovenije na referendumu. Zavzeli so se tudi za takojšnjo konfederalizacijo Jugoslavije, zmanjšanje obveznosti do zveznega proračuna in prenehanje plačevanja depozitov NBJ. Demosovo zahtevo po republiški valuti pa so v Socialistični zvezi označili za otročjo.⁵⁴ Pučnik je konec leta 1989 še ocenjeval, da bo uspeh, če bo opozicija sploh prišla v slovenski parlament in se utrdila kot močna frakcija. Lahko bo nadzorovala stranke na oblasti in se učila tehnologije političnega dela. Zato je za opozicijo realna zmaga na volitvah šele leta 1994.⁵⁵

Pot do svobodnih volitev

27. septembra 1989 so bila sprejeta ustavna dopolnila, ki so bila ključna za vzpostavitev strankarskega demokratičnega življenja. Z dopolnili je tako slovenska ustava jamčila pravico do svobodnega političnega združevanja. Zagotavljala pa je tudi neodtujljivo pravico do samoodločbe, ki je vključevala tudi pravico do odcepitve in določala, da v Sloveniji ni več mogoče razglasiti izrednih razmer, če s tem ne soglaša tudi slovenska skupščina. Predsednik predsedstva dr. Janez Stanovnik je ob tako pomembnem dogodku čestital vsem občanom Sloveniji in poudaril, da dopolnila utrjujejo avnojska načela federativne Jugoslavije in postavljajo trdne institucionalne temelje demokratičnega razvoja. Načelo samoodločbe po njegovem ni pomenilo slabljenja, ampak krepitev skupne domovine Jugoslavije. Volilna zakonodaja, ki je omogočala tajne, demokratične in svobodne volitve, pa je bila sprejeta na temelju teh ustavnih dopolnil ob izteku leta 1989. Slovenska opozicija in uradna oblast sta pred tem še poskušali najti dogovor o volilni zakonodaji. Alternativa je še pred sprejemom ustavnih dopolnil napisala javni poziv »Kakšne volitve hočemo« in v njem terjala, da mora biti soudeležena v dogovarjanju o novi volilni zakonodaji, da morajo biti vsem dane enake možnosti pri udeležbi v kandidacijskih postopkih in da morajo vsi imeti enak dostop do medijev. Okrogla miza je nastala pri SZDL po modelu, ki sta ga preizkušali že Poljska in Madžarska. Vodil jo je Jože Smole. Pri dogovarjanju se je zatikalo že od vsega začetka, saj Igor Bavčar ni bil izvoljen za podpredsednika okrogle mize, ker mu je udeleženec iz ZKS nasprotoval. Hkrati ta predstavnik ZKS, kot je zatrjeval, ni imel nobenega mandata za pogajanja in pooblastil za razpravo o vsebinskih vprašanjih. Nazadnje je še predsedujoči Smole izjavil, da okrogla miza nikogar ne bo k ničemur zavezovala. Alternativa je kmalu zatem okroglo mizo zapustila. Pravniki Matevž Krivic ki je bil tudi poleg, pa je razpad okrogle mize komentiral, da je ZK tako ali tako ni jemala resno, saj so se poživžgali na obljube, ki jih je v njenem imenu na okrogli mizi dal njihov pooblaščen predstavnik.⁵⁶

⁵⁴ Delo, 18. 12. 1989, Jana Taškar, Ocena iz SZDL: Zahteve po slovenski valuti so otročje.

⁵⁵ Dnevnik, 21. 11. 1989, Ivanka Mihelčič, Realna zmaga šele leta 1994.

⁵⁶ Delo, 14. 10. 1989, Matevž Krivic, Alternativa gre v skupščino.

Priprave

Volilna zakonodaja, ki je omogočala tajne, demokratične in svobodne volitve, je z zakonom o političnem združevanju zagotavljala popolno svobodo in prostovoljnost političnega združevanja občanov in političnih organizacij. Za ustanovitev politične organizacije je zadoščalo že 20 polnoletnih občanov, ki so morali na ustanovnem zboru sprejeti še statut, program in predlagati vpis v register v občinskem upravnem organu, v katerem so imeli sedež. Družbenopolitične skupnosti bi morale političnim organizacijam zagotoviti gmotne in druge možnosti za njihovo delovanje, dejansko pa so obstoječe monopolne zveze oz. njihove naslednice⁵⁷ šle v volilni boj s svojim celotnim aparatom in infrastrukturo, nekatere Demosove politične zveze oz. stranke pa dobesedno iz kleti, na primer SDZS iz Sterneneve ulice v Šiški, od koder je dr. Jože Pučnik koordiniral tudi delovanje Demosa. Dr. Hubert Požarnik, eden od udeležencev teh pogovorov in sestankovanj, se spominja, da je bil prostor okoli mize premajhen za vse, zato so se dogovorili, da naj bi na sestanke prihajal le eden ali največ dva iz vsake stranke.⁵⁸

SZDL je na primer SDZ in Zelenim Slovenije odredil vsakemu po eno sobico, ki sta bili prej, kot so Demosovi veljaki radi povedali, namenjeni čistilkam za shranjevanje metel. Nekaterim, na primer kmečki zvezi in Zvezi slovenske kmečke mladine (ZSKM), je infrastrukturo – sobo in telefon omogočila ZSMS. Zakon je predvideval, da se bodo tudi »stare« DPO, ki so se do volitev financirale iz proračuna, po volitvah financirale po proporcionalnem načelu glede na število njihovih delegatov v skupščini. To je sicer pomenilo, da bodo Demosove stranke po volitvah, če se bodo prebile v skupščino, prišle do finančnih sredstev, hkrati pa je to tudi pomenilo, da bodo do volitev tanko piskale. Pa tudi za obstoječo oblast je bila takšna zakonodaja pravi šok, ki so se ga zavedli šele pri sprejemanju proračuna za leto 1990, saj so obstajala le skupna sredstva za vse stranke, ki se bodo delila glede na volilni uspeh. To je namreč pomenilo tudi konec ločenih postavk za SZDL, ZSMS in ZKS. Za ZZB NOV, ki se poleg sindikatov ni pomerila na volitvah, pa je takšna ureditev zahtevala tudi nov dogovor o oblikah financiranja.

Na seji predsedstva SRS 7. decembra 1989 so se člani razburjali zaradi financiranja novonastalih strank, pri čemer je predsednik Janez Stanovnik omenil, da je od ameriškega kongresnika izvedel, da so se alternativci že zanimali za ameriški fond, ki financira demokratične akcije, in da bodo »kao svako umiljato jagnje sisali dve

⁵⁷ Od petih družbenopolitičnih organizacij so se tri odločile za volilni boj. Vse tri so pred volitvami spremenile ali pa dopolnile svoja imena. Komunisti postali prenovitelji (ZKS postane ZKS-SDP (Stranka demokratične prenove)), »mladinci« so postali liberalci (ZSMS-LS), socialisti (SZDL) pa so v imenu opustili »delovnega ljudstva« in postali Socialistična stranka Slovenija (SSS).

⁵⁸ Ustna izjava dr. Huberta Požarnika avtorici R. P. ob snemanju filma Korak pred drugimi, jeseni 2003.

majke». ⁵⁹ Majda Gaspari je tudi bila vidno ogorčena, da bi se s financiranjem opozicije kar tako razmetavalo z družbenim denarjem v takem ekonomskem položaju, Jože Smole pa je bil za to, da se kakršni koli »ferajni« samofinancirajo. ⁶⁰ Rupel je pozneje pisal, da je bil Demos deležen finančne podpore Slovencev po svetu. Organizirali naj bi se bili ameriški Slovenci, vendar naj bi bili po trditvah pisca denar nabirali za Demos, poslali pa ga le Omanu in Peterletu. Zaradi razburjanja v SDZ so rezultat popravili tako, da so razdelili »70000 dolarjev med Omana in Peterleta, za SDZ pa rezervirali 10000.« ⁶¹

Januarja 1990 je predsednik skupščine SRS Miran Potrč razpisal volitve, ⁶² ki so bile v ustavnem roku, in sicer 8., 12. in 22. aprila 1990. ⁶³ Sprejeti so bili štirje pomembni volilni zakoni, volilni prag za vstop politične organizacije v skupščino pa je bil 2,5% glasov na republiški ravni oz. najmanj toliko, da bi lahko imela dva predstavnika v DPZ. Volitve v tri zборе republiške skupščine, v katerih je sedelo skupaj 240 delegatov, so potekale po t. i. »kombiniranem« volilnem sistemu. Volitve v DPZ so potekale po proporcionalnem volilnem sistemu, v zbor občin pa po dvokrožnem večinskem volilnem sistemu. Za izvolitev v ZZD je veljal enokrožni večinski sistem in je bil za Demos najtrši oreh, saj je prvotno zakonodaja predvidevala, da so lahko kandidature vložene le na zborih volivcev, to se pravi v podjetjih, ustanovah in državni upravi, kjer pa so ves pregled imele le t. i. stare strukture. Pozneje je bila na predlog dr. Lovra Šturma sprejeta razlaga, da lahko tudi stranke v volilnih enotah (ne le na zborih volivcev) predlagajo kandidate za vse zборе, torej tudi za ZZD.

Kljub temu je dr. Šturm, ki je bil na predlog Demosa konec leta 1989 imenovan v Republiško volilno komisijo (RVK), v analizi volilnih postopkov za volitve leta 1990 zapisal, da te niso bile poštene, saj je bilo kršeno načelo enakih možnosti za nastop na volitvah. Pregled volilne zakonodaje je pokazal, da so postopki za kandidiranje in predlaganje kandidatov nadvse zapleteni in da so roki skrajno napeti.

»Poglavitni očitak pa velja dejstvu, da so stranke ZKS-Stranka demokratične preнове, SZS-SZDL in ZSMS-LS v celotnem obdobju volilnih postopkov že imele in smele obdržati svoje omrežje po podjetjih in ustanovah, to je v vseh volilnih okrajih za ZZD, zato so bile tu v nesorazmerni prednosti pri kandidiranju in prepoznavnosti delegatov iz svojih vrst, čeprav ti niso nastopali kot njihovi kandidati. Volitve v ZZD niso odražale splošnega volilnega razporedja med volivci. Demosu je bilo tako objektivno nemogoče narediti svoje kandidate prepoznavne med mno-

⁵⁹ Jerca Vodušek Starič: Demos in slovensko predsedstvo. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, 2001, št. 3–4 (Demosov zbornik), str. str. 489.

⁶⁰ Prav tam.

⁶¹ Dimitri Rupel: Skrivnost države. Ljubljana 1992, str. 43.

⁶² Poleg volitev na republiški ravni so potekale tudi volitve v 60 občin in v dve t. i. posebni družbenopolitični skupnosti (mesto Ljubljana in obalna skupnost v Kopru). Tudi na lokalnih volitvah se je volilo v tri zборе (DPZ, Zbor krajevnih skupnosti in ZZD).

⁶³ Do leta 1990 ni bilo svobodnih volitev na Slovenskem že celih 60 let; od leta 1927.

žico vseh kandidatov kot kandidate Demosa, saj to na glasovnici za ZZD ni bilo razvidno.«⁶⁴

K tej volilnopolitovkovni analizi velja za pridobitev celovite slike dodati še ugotovitve o neenakopravnem položaju, ki so ga bile deležni Demosove stranke in njihovi kandidati v času volilne kampanje v »sredstvih družbenega obveščanja«.

Ali Žerdin je, ocenjujoč razmerje med Demosom in tiskom, ugotovil, da je bilo začetniško razmerje ob nastajanju koalicije predvsem ignorantsko in da so začetne napore Demosa »pokrivali« mlajši, neizkušeni novinarji, ki pa so imeli to prednost, da niso bili obremenjeni s predsodki.⁶⁵

»Revija Mladina je v mesecih pred volitvami začela objavljati statistične podatke o tem, kolikšno pozornost so mediji namenjali strankam in političnim blokom. Prve meritve so kazale na veliko neuravnoteženost medijskega prostora, saj sta bili ZKS in SZDL v izrazito privilegiranem položaju. Meritve, izvedene v marcu, pa so kazale bolj uravnoteženo sliko. Zadnje predvolilne meritve so celo kazale, da je bil Demos (vsota Demosa kot koalicije in Demosovih strank posamično) na nacionalni televiziji sredi marca 1990 omenjen večkrat kot Stranka samoupravnega socializma (kakor je Mladina zajedljivo poimenovala ZKS in SZDL) ali ZSMS. Mesec dni pred volitvami je do uravnoteženja poročanja prišlo tudi v tiskanih medijih.«⁶⁶

V primerjavi z Žerdinovimi navedbami sem sama prišla do drugačnih ugotovitev. Ob analiziranju televizijskega arhiva sem na primer za obdobje volilne kampanje 1990 ugotovila naslednje: »Pogostost pojavljanja v času volilne kampanje pokaže, da so imele v TVD 2 družbenopolitične organizacije prednost v primerjavi z novimi političnimi organizacijami.«⁶⁷

Ugotovila sem, da je bil tudi glede prisotnosti v najbolj gledani oddaji takratne TV Ljubljana Milan Kučan v izraziti prednosti. V pripravah na drugi krog volitev 22. aprila se je odnos do kandidatov bolj izenačil, saj se je Milan Kučan v TVD 2 pojavil trinajstkrat, dr. Jože Pučnik pa enajstkrat. Vendarle je, potem ko sem z vidika enakih možnosti opravila tudi vsebinsko analizo – predvsem komentarjev, ki so si jih v svoji gorečnosti privoščili uredniki in še oblikovno analizo –, moja ugotovitev ostala enaka. Namreč, da vodstvo Informativnega programa v TVD 2 po pogostosti pojavljanja na ekranu in po oblikovni plati ni ponudilo obema kandidatom enakih možnosti, pač pa je Demosovega kandidata dr. Jožeta Pučnika postavilo v podrejen položaj.

⁶⁴ Lovro Šturm: Vključitev Demosa v volilne postopke za nastop na volitvah leta 1990. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, 2001, št. 3–4 (Demosov zbornik), str., str. 336.

⁶⁵ Ali H. Žerdin: Demos in tisk, tisk in Demos. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, 2001, št. 3–4 (Demosov zbornik), str. 665.

⁶⁶ Isti, prav tam, str. 666.

⁶⁷ Rosvita Pesek: Demos v arhivu nacionalne televizije. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, 2001, št. 3–4 (Demosov zbornik), str. 645.

Volilna kampanja in prevzem oblasti

V volilni kampanji za volitve v republiško skupščino je kandidature vložilo 14 strank in 3 liste. A glede na izide volitev bom podrobneje analizirala le kampanjo, v kateri je bila na eni strani tako rekoč amaterska koalicija Demos s šestimi strankami, na drugi pa tri naslednice profesionalnih družbenopolitičnih organizacij. Posebno pozornost si zasluži odnos do nacionalnega vprašanja, za katerega med drugim dr. Zdenko Čepič ugotavlja, da volilni programi prenoviteljev, socialistov in mladincev niso nesli prek jugoslovanskih okvirjev.⁶⁸ V potrditev tej tezi le nekaj konkretnih izjav. Prenovitelj dr. Lev Kreft je tik pred volitvami poudarjal, da so, kar se njih tiče, preveč vložili v Jugoslavijo v smislu vlaganja v njene demokratične reforme, da bi zdaj vrgli puško v koruzo.⁶⁹ Miran Potrč je na vprašanje beograjske novinarke Gordane Suša, v čem se on kot komunist razlikuje od Pučnika, odgovoril, da je Demos do konfederacije prišel po zamisli o odcepitvi, Zveza komunistov pa o odcepitvi kot o svoji opciji nikoli ni govorila.⁷⁰ Tudi ko so prenovitelji predstavljali mag. Janeza Kocijančiča kot svojega kandidata za mandatarja (v primeru če bi zmagali na volitvah), ta med najpomembnejše točke svojega programa ni uvrstil nacionalnega vprašanja, pač pa predvsem gospodarske ukrepe. V kampanji je najbolj razborito deloval prenovitelj Milan Balazic, ki je svojim tekmeccem očital, da se zavzemajo za deželo divje privatizacije, okleščeni programov in delavcev na cestah, za deželo ekoavanturizma in ilegalnih mazaških splavov in za deželo z močno in drago slovensko vojsko. »Dežela Slovencev über alles in Bosancev raus, dežela revanšizma do drugače mislečih.«⁷¹ V imenu Demosa se je odzval SDZS in se zgrozil nad ravno, na katero so se spustili njihovi tekmecc, in ugotovil, da vladne stranke zastrašujejo ljudi pred tem, da bi volili opozicijo.⁷² Demos je volilno kampanjo konec marca in v začetku aprila vodil v glavnem na prostem, po mestnih trgih in vaseh. Predsednik Demosa je pri papirnici Količevo navzoče nagovarjal, da potrebujemo našo državno suverenost, zato moramo uveljaviti samostojno in neodvisno republiko Slovenijo. Na istem improviziranem odru se je dr. Rajko Pirnat spraševal, do kdaj bomo čakali Slovenci glede na to, da so Litva, Estonija in Latvija svojo neodvisnost že razglasile.⁷³ Predsednik krščanskih demokratov Lojze Peterle je v nagovoru, do katerega so imele pravice vse zveze oziroma stranke, ki so sodelovale v kampanji na TV Ljubljana, dejal, da se slovenske pomladi ne da več ustaviti. Povabil je volivce, naj pridejo na cvetno nedeljo na volišča in si vzamejo prihodnost. Obljubil je, da se bodo trudili za miren prehod

⁶⁸ Zdenko Čepič: Opozicija »opozicije«. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, 2001, št. 3–4 (Demosov zbornik), str. 628.

⁶⁹ TV DOK, d 277, 4. 4. 1990.

⁷⁰ TV DOK, d 277, 3. 4. 1990.

⁷¹ TV DOK, d 273, marec 1990.

⁷² TV DOK d 275.

⁷³ TV DOK d 275, TVD 2, 31. 3. 1990.

Slovenije v demokracijo in za resnico o preteklosti. Ob isti priložnosti je v imenu prenoviteljev Borut Pahor obljubil, da se zavezujejo k spoštovanju demokratičnega reda in da so sposobni prenesti celo zmago na volitvah. Do kandidatov na volitvah se je posredno opredelila tudi Rimskokatoliška cerkev, saj so slovenski škofi v izjavi o volitvah zapisali, da bodo tisti, ki s preteklostjo niso bili zadovoljni in ki hočejo temeljite spremembe in drugačen razvoj domovine, volili stranke in ljudi, ki so si za te spremembe prizadevali že do sedaj, in dodali, da bi, če bi volili dotedanjo oblast, bilo videti, kakor da se strinjajo z ureditvijo, kot smo jo imeli do tedaj.⁷⁴ Na to se je odzval dr. Zdenko Rotar, ki je izjavo škofov razumel kot svetovanje, naj volivci ne dajo svojega glasu kandidatom prenoviteljev, in se vprašal, ali to ne pomeni vnaprejšnjega zaznamovanja komunistov. Pred tem je še dramatično zapisal, da obstaja možnost, da bi Slovenijo po cvetni nedelji zajelo maščevanje, za katerega je značilno, da se ljudi vnaprej zaznamuje s stigmami in sramotnimi znamenji.⁷⁵ Veliko prahu in razčiščevanja je v kampanji dvignila tudi izjava Lojzeta Peterleta, ki je s prstom pokazal na ravnanje Socialistične zveze delovnega ljudstva na terenu, saj naj bi poštar na Kočevskem, ko je raznašal pokojnine, ob tem delil tudi pristopnice k Socialistični zvezi in da kdor ni pristopil, mu je pokojnino zadrževal.⁷⁶ Pozneje se je Peterle za te nepreverjene govorice opravičil.

Najbolj ostro pa je potekala kampanja predvsem med socialdemokrati (SDZS) in prenovitelji (ZKS-SDP). Socialdemokrati so objavili plakat, na katerem so svoje kandidate in vidne člane stranke posadili v družbo evropskih socialdemokratov, medtem ko so vodilne prenovitelje posadili v družčino evropskih komunističnih diktatorjev. Prenoviteljica Sonja Lokar je to komentirala z besedami, da je v prvem primeru, ko gre za dobre demokrate in socialdemokrate, razlika komična in očitna. V drugem primeru, ko pa so na skupnem plakatu Stalin, Ceaușescu, Morina in Ribičič, pa je stvar tragična, saj tisti, ki nočejo videti razlike med temi štirimi, očitno ne delajo tako, kot govorijo. Govorijo namreč o spravi, v resnici pa delajo za to, da bi se delitve tragično poglobile.⁷⁷

Socialdemokrati v celotni kampanji pravzaprav niso jasno povedali, ali se s tem plakatom strinjajo in od kod se je vzela, tako da je njegovo avtorstvo ostalo precej časa nepojasnjeno. Nekateri pomembni člani vodstva socialdemokratov pa so se od njega tudi distancirali.

Prenovitelji so kot »protiudar«⁷⁸ rehabilitirali Ota Vilčnika in Jožeta Pučnika. Vilčnik se o preteklosti ni mogel sprijazniti z vključevanjem predmeta marksizem v program šentvidske gimnazije. Bil je izključen iz partije in ob delo. Jože Pučnik pa je zaradi svojega kritičnega razmišljanja in pisanja dobil sedemletno zaporno kazen. V SDP so zatrdili, da je njuno takratno razmišljanje zdaj normalno, zato podpirajo revizijo postopka. Pučnik je bil nad tem zgrožen in je dejal, da so komunisti kot

⁷⁴ Delo, 28. 3. 1990, Alojzij Šuštar, nadškof in metropolit, izjava slovenskih škofov.

⁷⁵ Naši razgledi, 6. 4. 1990, Zdenko Rotar, Nevarne igre.

⁷⁶ TV DOK VKA d 269/5, 19. 3. 1990.

⁷⁷ TV DOK, d 480.

veliko milost zdaj pokazali, da mu odpuščajo, ker se je pregrešil proti pravilom njihove organizacije. To dejanje, da so ga želeli zdaj rehabilitirati kot člana ZK, čeprav je bil v tej stranki le 7 mesecev, potem pa so ga zaprli, je označil kot perverzno nesramnost. Vprašal se je, ali mislijo, da so papež. Nesprejemljivo se mu je zdelo, da se mu hočejo tako rekoč privatno opravičiti za to, kar so mu storili. Predlagal jim je, naj se obrnejo na skupščino, v kateri imajo še vedno večino, in naj sprejmejo ustrezne zakone, saj se na tako lahek način komunisti ne morejo posloviti od preteklosti.⁷⁸

V napad na Pučnika kot predsedniškega kandidata pa se je v času kampanje spustila tudi JLA. Ovadila ga je zaradi krnitve ugleda države, ker se je podpisal pod letak Demos za slovensko vojsko. Na njem je med drugim pisalo, da JLA ubija naše otroke, duši naše gospodarstvo in ogroža našo svobodo. Temeljno tožilstvo je ovadbo tri dni po prvem krogu volitev zavrglo. A tokrat je oblast spremenila taktiko. Pučnika je verbalno vzela v bran in se uprla vmešavanju vojske v predvolilne zadeve in si z »branjenjem« Pučnika tudi temeljito izborila medijski prostor. Medtem ko Pučnik ovadbe – dokler je ni dobil v roke – ni želel komentirati, so prenovitelji s Kučanom na čelu izkoristili vročo novico in še istega večera zunaj vseh običajnih programskih vzorcev nastopili v osrednjem televizijskem dnevniku z nadpovprečno dolgimi studijskimi komentarji. Na Televiziji Ljubljana so tako Pučnika pred JLA »branili«; najprej protikandidat Milan Kučan v studijsko prebranim komentarju z uporabo tv-prompterja (2,10 min), nato prav tako v studiu predsednik skupščine Miran Potrč (1,25 min), Ljubo Bavcon (4 min) in odg. urednik Jure Pengov (1,39 min). Pučnikov komentar na ovadbo so objavili dan zatem (12. 4. 1990) v skupni dolžini 1,28 min, posnet pa je bil v pisarni, stoje, govoril pa je na pamet. Tako hiter odziv prenoviteljev in protikandidata Kučana je marsikoga napeljal na misel, da je šlo za svojevrstno kroženje informacij z JLA, kar je v določenem trenutku aktualni oblasti omogočalo medijsko prednost.

Znano je, da je Kučan v drugem krogu predsedniških volitev premagal Pučnika (58% proti 41%), Demosu pa je na volitvah v skupščino uspelo dobiti večino v dveh zborih od treh; najmočnejšo v Zboru občin, v »elitnem« Družbenopolitičnem zboru pa so Demosovi delegati od 80 zasedli 47 mest in tako dobili priložnost za izvolitev prve demokratične vlade (ki se je formalno še dobro leto imenovala Izvršni svet skupščine RS).

Prehod iz enopartijskega režima v demokratični politični sistem je v Sloveniji minil mirno, brez nasilnih obračunavanj (v nasprotju z npr. Romunijo), brez vdorov besnih državljanov na sedeže tajnih služb (v nasprotju z dogodki v Nemški demokratični republiki), pa tudi brez posebnega zavarovanja arhivov tajnih služb s strani novih demokratičnih sil (to so storili v Češkoslovaški), kar je nosilec prejšnjega režima omogočilo, da so naše arhive temeljito počistili.

⁷⁸ TV DOK d 275.

Prehod se je pri nas preprosto zgodil s sklicem in potrditvijo mandatov delegatom nove skupščine, res pa je, da so se stari oblastniki in mediji na prvi seji še krepko ponorčevali iz amaterizma novoizvoljenih najstarejših delegatov, ki so imeli s skupščinskim postopkom obilo težav. V novoizvoljeni skupščini RS so bili poslanci⁷⁹ iz 9 političnih zvez oz. strank in ti so izvolili Peterletovo 27 člansko vlado, ki pa po svoji sestavi ni bila prav nič ekskluzivna, pač pa tako po strankarski pripadnosti kot strokovni usposobljenosti dovolj široka, predvsem pa v ključnem cilju – osamosvojitvi Slovenije – dovolj enotna. Prav zaradi tega visokega, zgodovinskega cilja, ki je slovensko oblastno politiko povsem zaposlil, so bila marsikatera vprašanja prehoda in vzpostavljanja demokratičnih struktur potisnjena v ozadje, kar je pozneje škodilo kakovostnejšemu demokratičnemu političnemu življenju v novi državi.

No, pa tudi zadnji partijski izvršni oblasti, Šinigojevemu izvršnemu svetu, je predaja oblasti težko padla na dušo, saj je naslednikom, Peterletovi vladi, postavila kar pogoj, da primopredaje poslov ne bo, če bosta nanjo prišla tudi novoizvoljena ministra za obrambo in notranje zadeve, Janez Janša in Igor Bavčar. Hannibal ante portas!

Rosvita Pesek

WHEN OPPOSITION TAKES THE INITIATIVE AND COMMUNISTS FALL
FROM POWER (1987–1990)

S u m m a r y

The relationship between the nascent alternative (opposition) and official authorities in the second half of the 1980s in Slovenia was not any different from what is otherwise characteristic of political rivalry. The socialist (Party) authorities were forced to defend the existent situation as well as the Socialist Yugoslavia, while by opposing the constitutional amendments to the Federal Constitution the alternative already rode the wave of the anti-centralist and anti-Yugoslav sentiment, strengthened considerably by the judicial process against the four men accused of possessing military documents and a trial in the middle of Ljubljana in the Serbo-Croatian language (June, July 1988). The emergence of the opposition political associations (parties) was initially strongly marked with the issue of their legitimacy, since according to the Constitution such associations were only allowed within the Socialist Alliance of Working People. Therefore the authorities wanted to push these associations into the context of »ideological pluralism« instead of allowing them to organise as political parties. However, after the authorities »descended from power« in the autumn of 1989, they conceded, nevertheless, that the already established associations could become an integral part of the political organisation as political parties. The existing authorities transformed, at least by name, so that three of five socialist political organisations announced they would join the election contest.

An important dividing line between the opposition, gathered in the Demos coalition (1990 – Democratic opposition of Slovenia), and the authorities was precisely the attitude to the Yugoslav state. The difference was already clear during the writing of the fundamental documents, which were

⁷⁹ Delegati prvega demokratičnega sklica so sami sebe imenovali poslanci, čeprav to formalno pravno še niso bili.

to answer the question of what Slovenians wanted. The alternative already stated in the first sentence that »we want a sovereign state of the Slovenian nation« (the May Declaration), while the authorities in its Fundamental Charter still referred to self-management socialism and Yugoslavia and imposed certain conditions on the common life in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia.

The election campaign also took place in light of this difference. On one hand the coalition of six parties, joined in the Demos coalition, appealed to the courage of the voters to write our own constitution and establish our own state, while on the other hand the authorities warned the voters of such adventures and referred to an asymmetrical federation. The Assembly of the Republic of Slovenia elections were won by the Demos coalition, which also formed its government.